Lietuvos aviacijos didžiavyriai

Parengė Jurgis ŽELVYS

Jurgis Dobkevičius (1900–1926)

Lietuvos Respublikos Seimas 2022 m. gruodžio 22 d. priėmė nutarimą Nr. XIV-1759, kuriame nurodyta, kad 2025-ieji metai skelbiami Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus ir Baroko literatūros bei lėktuvo „ANBO“ ir Lietuvos aviacijos kūrėjų metais.

Minėtame Seimo nutarime pažymima, kad Lietuvos karinė ir civilinė aviacija buvo vienas ryškiausių jaunos valstybės modernėjimo, novatoriškumo, kūrybinio ir inžinerinio potencialo įrodymų, įprasmino laisvės ir tobulybės siekį, puoselėtą Lietuvoje 1918–1940 m.

Prisiminkime Lietuvos aviacijos istoriją ir jos didžiavyrius.

2025 m. liepos 14 d. sukanka 100 metų, kai iš

Antanas Gustaitis (1898–1941)

Marijampolės apskrities kilęs (gimė 1898 m. kovo 26 d. pasiturinčių ūkininkų Kazimiero ir Petronėlės Gustaičių šešių vaikų šeimoje) Lietuvos karo aviacijos vadas, brigados generolas, aviakonstruktorius, 9 lėktuvų ANBO (akronimas Antanas Nori Būti Ore) projektų autorius Antanas Gustaitis (1898–1941) Kauno aerodrome sėkmingai išbandė savo paties suprojektuotą ir savo lėšomis Aviacijos parko dirbtuvėse pastatytą vienvietį sportinį lėktuvą su 30 AJ varikliu „ANBO-I“. Bandymų metu A.Gustaičio valdomas lėktuvėlis gana greitai pakilo į orą, visus susirinkusius stebėti šį pakilimą nustebindamas puikiais viražais, be to ir tuo, kad nutūpė, labai mažai riedėdamas žeme.

Buvo pastatytas tik vienas „ANBO-I“ egzempliorius. Jis yra išlikęs ir eksponuojamas Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

Šio lakūno ir konstruktoriaus nuopelnai Lietuvai buvo aukštai įvertinti – jis apdovanotas Vyčio kryžiaus 3 laipsnio ordinu, Vytauto Didžiojo 4 laipsnio ordinu, DLK Gedimino 3 laipsnio ordinu ir Lietuvos nepriklausomybės medaliu. A. Gustaitis

Iš kairės: „Lituanica“ skrydžio lakūnai Stasys Girėnas (1893–1933) ir Steponas Darius (1896–1933)

buvo gavęs ir užsienio šalių – Čekoslovakijos, Italijos, Latvijos, Prancūzijos, Švedijos – apdovanojimų.

Žymiausias nepriklausomos Lietuvos karo aviacijos žygis buvo lėktuvo „ANBO-IV“ eskadrilės skrydis aplink Europą 1934-aisiais, kurio metu skrendant maršrutu Kaunas–Stokholmas–Kopenhaga–Amsterdamas–Briuselis–Londonas–Paryžius–Marselis–Roma–Udinė–Viena–Praha–Budapeštas–Bukareštas–Kijevas–Maskva–Didieji Lukai–Kaunas aplankyta 12 Europos valstybių sostinių. Šio skrydžio sumanytojas ir vadovas buvo pulkininkas leitenantas Antanas Gustaitis.

Jam didelis autoritetas buvo karo lakūnas, aviacijos inžinierius, pirmasis profesionalus lėktuvų konstruktorius Lietuvoje Jurgis Dobkevičius (1900–1926). Jis gimė 1900 m. kovo 23 d. Sankt Peterburge, 1918–1919 m. mokėsi Sankt Peterburgo politechnikos institute, nuo 1919 m. gyveno Kaune, 1919–1923m. buvo Lietuvos karo aviacijos lakūnas, 1920 m. vadovavo oro eskadrilei, 1922m. sukūrė ir sėkmingai išbandė pirmąjį lietuviškos

Stasys Girėnas ir Steponas Darius prie „Lituanica“ Lėktuvo 1933 m.

konstrukcijos lėktuvą „Dobi-I“. J. Dobkevičius dalyvavo kovose su Lenkijos kariuomenės junginiais, atliko 24 kovinius skrydžius. 1925 m. baigė Paryžiaus aukštąją aeronautikos mokyklą. Nuo 1926 m. dirbo Kauno karo aviacijos dirbtuvių inžinieriumi, pirmasis Lietuvoje 1920 m. gruodžio 11 d. lėktuvu

(Nukelta į 6 p.)

Foker B 7 atliko mirties kilpą. 1922–1924 m. sukonstravo ir išbandė tris Dobi lėktuvus. Žuvo bandydamas lėktuvą Dobi 3.

Jis už nuopelnus Lietuvai 1920 m. apdovanotas I rūšies Vyčio kryžiaus 1 laipsnio ordinu, o 1923m. – I rūšies Vyčio kryžiaus 2 laipsnio ordinu.

Seimo nutarime paminėti ir kiti žymūs Lietuvos aviatoriai bei lėktuvų konstruktoriai, tarp jų ir legendinio „Lituanica“ skrydžio (1933 m. liepos 15–17 d.) iš Niujorko į Kauną lakūnai – žemaičiai Steponas Darius (iki 1917 m. jo pavardė Jucevičius, Jucius (1896–1933) ir Stasys Tomas Girėnas (tikr. pavardė Girskis, Girčius (1893–1933).

Jie, pasiryžę perskristi Atlantą ir nusileisti Lietuvoje, 1933 m. liepos 15 d. savo įsigytu ir perstatytu lėktuvu *Belanca CH 300 Pacemaker*, vėliau nudažytu oranžine spalva ir pavadintu „Lituanica“, pakilo iš Niujorko Floydo Bennetto oro uosto, perskrido Atlantą, bet dėl galutinai nenustatytų priežasčių 1933 m. liepos 17 d. 0 val. 36 min. patyrė avariją Lenkijos teritorijoje, netoli Soldino ir nukrito. Abu lakūnai žuvo. Jų gedėjo visa Lietuva ir išeivijos lietuviai.

Šio skrydžio metu S. Girskis ir S. Girėnas per 37 val. 11 min. tiesiąja nuskrido 6 411 kilometrų. Pagal skridimo be nusileidimo nuotolį transatlantine trąsa tada jie pasiekė antrą rezultatą pasaulyje, o pagal ore išbūtą laiką – ketvirtą.

„Lituanica“ didvyriai Lietuvoje 1933 m., jau po mirties, apdovanoti Vyčio Kryžiaus 5 laipsnio ordinu, Šaulių sąjungos žvaigžde ir Lietuvos skautų ordinu.

Iškilmingos „Lituanica“ didvyrių laidotuvės vyko Kaune. 1968 m. jų dabartinėje amžinojo poilsio vietoje – Kauno Aukštųjų Šančių karių kapinėse – pastatytas skulptoriaus V. Mačiuikos sukurtas antkapinis paminklas.

Rastos lėktuvo „Lituanica“ nuolaužos, juo skridusių lakūnų drabužiai, asmeniniai daiktai, dokumentai, apdovanojimai, pinigai eksponuojami Vytauto Didžiojo karo muziejaus Memorialinėje salėje Kaune.

S. Dariui ir S. Girėnui yra pastatyti trys paminklai JAV. Iš jų pirmasis – Čikagos Marquette parke (1935m., architektai Kazys Bronius, Charles Bruno, B. Koncevičius, skulptorius Raulis Josset). Yra „Lituanica“ didvyrių atminimui skirtas paminklas ir Lenkijos Pszczelniko kaime (1936 m., architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis). Lietuvoje šių lakūnų atminimas įamžintas keliose vietose: stovi paminklas Kauno rajono Babtų mietelyje (1933 m., architektas A. Šalkauskis); Aukštųjų Šančių karių kapinėse (1968m., skulptorius Vytautas Mačiuika, broliai architektai

Feliksas Vaitkus (1907–1956)

Paminklas S. Dariui ir S. Girėnui Čikagos Marquette parke (architektai Kazys Bronius, Charles Bruno, B. Koncevičius, skulptorius Raulis Josset)

Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai), Kauno Ąžuolyne (1993 m., skulptoriai Bronius Pundzius, Juozas Šlivinskas). Jiems yra buvęs pa-

statytas mauzoliejus Kauno kapinėse (1937 m., architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis). Šis mauzoliejus 1962 m. nugriautas). Lietuvoje plačiai žinomas Anykščiuose, Puntuko akmenyje, iškaltas S. Dariaus ir S. Girėno bareljefas (1943 m., skulptorius B. Pundzius).

S. Dariaus tėviškėje Dariaus kaime (Klaipėdos rajone, netoli Judrėnų) yra atstatyta šio lakūno gimtoji sodyba, kuriame dabar veikia Lietuvos aviacijos muziejaus padalinys – Stepono Dariaus memorialinis muziejus, papildytas Žemaitijos krašto etnografiniais objektais. 1969 m. šioje sodyboje Vilniaus universiteto žygeiviai supylė simbolinį milžinkapį S. Dariaus gimtinei ir skrydžiui per Atlantą įamžinti. Tais pačiais metais S. Girėno tėviškės atminimui tarp Vytogalos Nepriklausomybės ąžuolų pastatytas memorialinis akmuo.

S. Girėno gimtinėje Vytogalos kaime (Šilalės r.) veikia šio lakūno memorialinė ekspozicija (Lietuvos aviacijos muziejaus padalinys), taip pat papildyta šio krašto etnografiniais eksponatais. 1969 m. čia pastatytas Nepriklausomybės ąžuolais apsodintas gimtinės atminimo akmuo.

1934 m. Lietuvos paštas išleido Dariaus-Girėno ženklų seriją, o 1993 m. išleista pirmoji lietuviška proginė moneta su Dariaus ir Girėno atvaizdais, įsteigtas Dariaus ir Girėno medalis. 1993 m. išleistas 10 litų banknotas, ant kurio pavaizduotas S. Darius ir S. Girėnas ir lėktuvas „Lituanica“ (banknoto dailininkas Giedrius Jonaitis). 2008 m. Stasio Girėno vardu pavadinta Upynos vidurinė mokykla.

Tarp žymiausių lietuvių lakūnų yra ir išeivių šeimoje Bridžeporte (JAV) gimęs JAV lakūnas Feliksas Vaitkus (1907–1956). Jo tėvas Antanas Vaitkus buvo kilęs iš Lukošaičių kaimo (Gruzdžių sen., Šiaulių r.), motina Marija Magdalena Stankevičiūtė– iš Kaune. F. Vaitkus 1935 m. rugsėjo 21–22 dienomis lėktuvu Lituanica II (perdarytu vienmotoriu Lockheed L-5B Vega) šeštasis pasaulyje vienas perskrido Atlanto vandenyną. Tąsyk jis per beveik 21 valandą 30 minučių iš Niujorko Floido Beneto Floyd Benneto aerouosto (JAV) iki Balinrobo apylinkių (Airija) nuskrido apie 5 100 kilometrų. Skrydžio pradžioje F. Vaitkus planavo šiuo lėktuvu pasiekti Lietuvą, tačiau meteorologinės oro sąlygos buvo blogos, dėl to ėmė trūkti degalų, tad skrydį teko užbaigti Airijoje.

1935 m. Lietuva F. Vaitkų už jo nuopelnus apdovanojo Vytauto Didžiojo III laipsnio ordinu.

Romualdas Marcinkus (1907–1944)

Kitas pasaulyje plačiai žinomas aviatorius yra (1907 m. liepos 22 d. Jurbarke gimęs lakūnas, Lietuvos kariuomenės kapitonas, parašiutininkas, futbolo žaidėjas ir treneris Romualdas Marcinkus (nužudytas 1944 m. kovo 29 d. prie Dancigo, palaidotas Poznanėje).

1934 m. R. Marcinkus dalyvavo 25 dienų trijų ANBO-IV lėktuvų grandies, vadovaujamos Antano Gustaičio, 10 000 km skrydyje per Europą.

Lakūnas 1934 m. apdovanotas Gedimino 5 laipsnio ordinu, 1939 m. – Lietuvos karo aviacijos garbės ženklu „Plieno sparnai“, 2001 m., po mirties, – Didžiosios Britanijos „1939–1945 karo žvaigžde“, Europos aviacijos žvaigžde ir 1939–1945 m. karo medaliu.

Šiemet sukanka 40 metų kaip Palangoje mirė ir ten buvo palaidotas vienas žymiausių Lietuvos sklandytuvų konstruktorių ir aviatorių, pirmasis Palangos gintaro muziejaus vadovas Bronius Oškinis, kurio pavardė dėl jo nuopelnų Lietuvos aviacijai taip pat nurodyta minėtame Lietuvos Respublikos Seimo nutarime. Apie jį plačiau skaitykite straipsnyje „Bronius Oškinis (1913–1985): daugiau kaip 50 metų aviacijoje“ (p. 8–11).

Publikacijoje panaudotos nuotraukos iš RKIC vaizdų archyvo. Fotografai nežinomi